

НАУКОВА ІНФОРМАЦІЯ У ВІДКРИТОМУ ДОСТУПІ: НОВІ МОДЕЛІ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Т.О. Ярошенко

Розвиток світової науки в останні десятиліття можна окреслити кількома напрямками: з одного боку, поглиблюється спеціалізація досліджень (через поділ та деталізацію наукових дисциплін у цілому), з іншого - розвиваються напрямки, які охоплюють дослідження різних дисциплін: проекти геноми людини, космічні дослідження, фізика високих енергій тощо. Зростає глобальне світове співробітництво вчених, університетів, наукових товариств, що потребує активних, оперативних, надійних та зручних засобів розповсюдження наукової інформації, спілкування дослідників. Наукова комунікація - необхідна складова науки, рушійна сила науки, без якої та не може розвиватися.

Структура наукових комунікацій на поч. ХХІ ст. знаходиться на етапі радикальних змін. На еволюцію традиційних видавництва і журналів впливають і економічні, і юридичні, і технічні фактори. Але найбільше впливають на ці зміни новітні інформаційно-комп'ютерні технології, особливо розвиток Інтернет та Веб, що істотно змінило несутність наукової комунікації, але її механізми: створення та розповсюдження наукової інформації, електронного видання, процеси комунікації та пізнання в цілому. З появою простих і порівняно дешевих засобів розповсюдження інформації через комп'ютерні мережеві технології з'явилися і нові альтернативні моделі в системі наукової комунікації, окрім традиційних вже журналів. Епоха електронного видання (особливо з часів появи Веб) взагалі була сприйнята з величезним захопленням фахівцями, існували численні прогнози щодо швидкого витіснення друкованих видань у "безпаперовому" суспільстві, трансформація наукових комунікацій здавалася дійсно дуже легкою і очевидною. Уявлялося, що майбутні публікації, завдяки електронному поширенню, будуть швидко передаватися самими авторами, без посередництва видавців. Таким чином, зникли б проблеми з високими

цінами на наукові журнали і їхнє повільне поширення. Ось, наприклад, як описує цей період відома американська дослідниця електронних ресурсів Енн Окерсон: "Згадую, як небагато нас, тих, що вірив у таку версію, зібралися у Вашингтоні 20-го травня 1992 року, щоб уявити, як може виглядати безкоштовне "електронне видання". Така модель некомерційного поширення вже працювала в довготривалій практиці науковців, що поширювали свої фото копійовані матеріали по всьому світу до науковців-однорумців. Для прикладу, математичний факультет одного з чотирьох найбільших університетів США організував навіть посаду працівника, роботою якого було лише копіювання статей з журналів та поширювати їх по поштових скриньках професорів. А ще з 1991-го року фізик Пауль Гінспарг (Національна Лабораторія Лос Аламос) уже зніщював електронне поширення перших екземплярів у сфері фізики високих енергій. Ми сподівались - і важливо зазначити, що на той час ніхто в залі ще не чув про існування Світової Мережі Інтернет - це буде лише справа часу, перш ніж така модель вийде в світ і почне існувати система, за якої досить коштовні журнали не матимуть місця і просто зникнуть. Деякі речі сталися саме так, як ми і уявляли...Але ... формально вартісна система журналів залишається на місці [1]".

Дійсно, пріоритетною та найбільш вдалою моделлю письмової наукової комунікації в усій історії науки продовжує залишатися на поч. ХХІ ст. науковий журнал як першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових ідей тощо. І все ж ідея пошуку альтернативних моделей наукової комунікації не припинялася від часів появи журналу, і особливо бурхливо почала втілюватися в різних проектах у кін. ХХ ст. з розвитком ПСТ. Особливо актуальною проблема дешевої та оперативної комунікації для на-

укової спільноти є в Україні, з огляду на значну ізоляваність від світової науки за багатьох причин та необхідності змін на краще.

Серед перших проектів вільного поширення наукової інформації - знаменитий електронний архів *arXiv* - *e-print* сервер електронних публікацій з фізичних дисциплін, створений Паулем Пінспаргом ще 1991 р. (Національна Лабораторія Лос Аламос, США) [2]. Публікації архівуються на цьому сервері власне дослідниками, і безкоштовно доступні для всіх охочих. 2006 р. на цьому сервері зберігаються 388,950 електронних публікацій у галузі фізики, математики, комп'ютерних наук та біології.

Отже, розпочавшись із тривалих академічних дискусій про недосконалість існуючої моделі наукової комунікації через передплатні журнали, прагнучи створення глобальних наукових ресурсів, вільних для доступу, ґрунтуючись на досягненнях бурхливого розвитку ІКТ, особливо Інтернет та Веб, через перші експерименти у створенні вільних архівів публікацій на поч. 1990-х рр., 10 років потому, 2001 р. "народилася" нова модель наукової комунікації: так звана Будапештська Ініціатива Відкритого Доступу (ВОАІ) [3]. Проголошено Ініціативу було 2 грудня 2001 р. на конференції, що відбулася в Інституті Відкритого Суспільства в Будапешті, звідси і походить назва. Конференція розглядала різні шляхи наукової комунікації в епоху Інтернету, зокрема пошуки моделей оперативного та дешевого (безкоштовного для користувачів) розповсюдження наукових знань (через препринти та постпринти наукових рецензованих статей, а також інших наукових публікацій, таких, наприклад, як тези дисертацій, матеріали конференцій тощо). Ні монографії, ні інші книги, ні новини тощо сюди не включаються. "Під відкритим доступом" до цієї літератури ми розуміємо її доступність через публічний Інтернет, що дозволяє будь-якому користувачеві читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, друкувати, шукати чи через посилання зв'язуватися з повними текстами статей, використовувати їх для індексування, при створенні програмного забезпечення, чи будь-яких інших законних цілей без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, що пов'язані з доступом до Інтернет. Єдине

обмеження на відтворення та розповсюдження та єдиний аспект, що стосується копірайту - надання авторам права контролювати цілісність своєї роботи та права на посилання та цитування [4]".

Отже, Ініціатива проголошує основні принципи використання нових можливостей електронних видань для забезпечення широкого доступу та обміну думками науковців, важливість збереження рецензування, архівування наукових публікацій, важливість дотримання авторського права разом з широким безкоштовним доступом до авторських публікацій. Відкритий доступ працює за принципом покриття всіх коштів за рахунок автора чи його інституції, і потім безкоштовного доступу всіх бажаючих, на відміну від існуючих моделей через організацію передплати (коли кошти покриваються тим, хто хоче отримати інформацію) [5].

Ініціатори Відкритого Доступу вважають, що модель надає переваги для всіх зацікавлених сторін: організаціям, що фінансують - як послуга для суспільства та позитивна віддача від їхніх інвестицій в дослідження; авторам - оскільки призведе до широкого розповсюдження та впливу їхніх робіт; читачам - оскільки надасть доступ до всіх першоджерел; видавцям та рецензентам - у більш високій оцінці їхньої праці; бібліотекам - дозволить якісно задовольняти різноманітні інформаційні запити користувачів; дослідницьким установам та інституціям - збільшить їхню присутність, репутацію і престиж; невеличким видавництвам чи науковим громадам - надає стратегію для виживання та відповідає їхній основній сфері діяльності. Цілком доречними є ще й такі аргументи на користь ОАІ: більшість досліджень фінансується державним коштом, більша частина передплати на періодичні видання для установ (через бібліотеки) - теж сплачується державою. Відповідно урядові органи кожної держави не лише мають право, але й зобов'язані втрутитися й вимагати від авторів зробити доступними у відкритому доступі свої статті, якщо вони виконані на ґрунті дослідження, що фінансується державним коштом. Те ж саме стосується і університетів, які можуть вимагати того ж від свої штатних

співробітників, якщо дослідження виконане в межах планів закладу, в лабораторіях закладу (навіть в межах гранту чи проекту, що не фінансується державою).

Ініціатива підтримана на рівні державного законодавства чи відповідних рішень наукових громад в окремих країнах. Наприклад, в США при затвердженні бюджету 2005 р., одна з ключових рекомендацій Комітету з державних асигнувань США стосувалася відкритого доступу до статей, опублікованих у межах грантів Національного Інституту здоров'я США (National Institutes of Health - NIH: статті, що написані за результатами досліджень, підтриманих грантами NIH - повинні бути обов'язково депоновані в PubMed Central (PMC) відразу ж після того, як їх прийняли до публікації. Якщо NIH сплачує хоча б частково за публікацію статті, PMC надає відкритий доступ до такої статті негайно, в іншому випадку - через 6 місяців після її публікації в журналі. 25 Нобелівських лауреатів США написали відкритий лист до Конгресу США на підтримку цього плану NIH. 22 листопада 2004 р. Комітет палати представників Конгресу та Сенат США схвалили план NIH по відкритому доступу до статей, результати яких отримано в межах досліджень, що фінансується NIH. Політику NIH з відкритого доступу (Public Access Policy) оголошено 3 лютого 2005 р., документ набрав чинності 2 травня 2005 р.

2005 р. Національна Наукова Фундація США запланувала виділити 2006 р. до 12 мільйонів доларів на гранти в підтримку досліджень, пов'язаних з загальнонаціональним та вільним доступом до інформації та електронних бібліотек.

Відповідне дослідження Комітету з Науки та Техніки палати общин парламенту Сполученого Королівства ("Наукові публікації: Безкоштовні для всіх?", 20 липня 2004 р.) [6] теж констатувало недосконалість існуючої моделі наукових публікацій та рекомендувало всім закладам вищої освіти країни організувати інституційні репозитарії, а дослідникам - депонувати копії своїх статей у репозитаріях; і навіть створити фонд допомоги авторам по сплаті витрат на публікацію статей в журналах відкритого доступу. Звіт Комітету також

відомий своїми рекомендаціями по самоархівуванню (self-Archiving). Щодо останнього, Комітет рекомендує: виділення коштів університетам для створення архівів відкритого доступу (OA eprint archives); авторам слід самоархівувати свої статті протягом місяця після публікації; фінансовим комітетам слід зобов'язати самоархівування всіх результатів профінансованих робіт; Британському уряду слід виступити в підтримку змін як власне в Сполученому Королівстві, так і на міжнародній арені.

Ще один подібний широко відомий проєкт Сполученого Королівства - позиція щодо Відкритого Доступу Фонду London's Wellcome Trust, який є потужною фінансовою організацією, що підтримує біомедичні дослідження. Wellcome вимагає від дослідників архівувати свої статті протягом 6 місяців після публікації. 1 жовтня 2006 року обов'язкову вимогу щодо відкритого доступу до результатів досліджень запровадили інші британські дослідницькі інституції: The Medical Research Council (MRC), Biotechnology & Biological Sciences Research Council (BBSRC), Economic & Social Research Council (ESRC) and National Environmental Research Council (NERC).

Аналогічні проєкти знаходяться в центрі уваги і в інших країнах: Канаді, Італії, Франції, Німеччині, Нідерландах, Австралії та ін. Приміром, 18 серпня 2004 р. обов'язкове самоархівування рекомендовано Науковою Радою Канади з Суспільних та Гуманітарних Наук (SSHRC) та Канадською Асоціацією Наукових Бібліотек (CARL); 11 жовтня 2004 р. Робоча група з розробки Шотландської стратегії з наукової інформації опублікувала відповідно свою стратегію з Відкритого Доступу (вступила в силу 14 березня 2005р.); 5 листопада 2004 р. 32 ректори італійських університетів на зустрічі в Мессині підписують Берлінську декларацію та публікують Messina Declaration; в грудні 2004 р. відповідну постанову з відкритого доступу підписує Австралійський Комітет з Інфраструктури Дослідницької Інформації (Australian Research Information Infrastructure Committee (ARIIC); в квітні 2005 р. Рада з Науки Швеції приєднується до ініціативи з тією ж вимогою:

результати, отримані в ході досліджень, що фінансовані на кошти держави, повинні бути доступні для суспільства в стислі терміни через університетські архіви та/чи інші бази даних. В березні 2005 р. Дослідницька Фундація Німеччини (Deutsche Forschungsgemeinschaft - DFG) оголосила свою політику з електронних публікацій, підтримавши ідею Відкритого доступу та Berlin Declaration (в розробці якої DFG брав участь).

Ініціативу підтримано і на рівні міжнародних організацій. Зокрема, Декларація Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) виступила за доступ до результатів наукових досліджень, що фінансовані державою, зазначивши: "...міжнародний обмін даними, інформацією та знаннями - значний внесок в розвиток наукових досліджень та інновацій..., відкритий доступ підвищить цінність, отриману від інвестицій суспільства в процес отримання даних [7]". Європейська комісія закликала до відкритого доступу до результатів досліджень, фінансованих державним коштом (Дослідження економічної та технічної еволюції ринку наукових публікацій в Європі, січень 2006 р.) [8].

Ідею Відкритого Доступу підтримали провідні міжнародні асоціації науковців, видавців, бібліотекарів, такі, як: SLA, IFLA, CILIP, SPARC, LIBER, eIFL та ін. Світові Саміти з Інформаційного Суспільства (Женева, Туніс) теж засвідчили важливість Відкритого Доступу для подальшого глобального розвитку людства. В грудні 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову "Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні, у якій теж відкритий доступ названий одним із пріоритетів розвитку інформаційного суспільства в Україні: "забезпечення відкритого безкоштовного Інтернет-доступу до...ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України [9]".

Отже, відкритий доступ - це безкоштовна он-лайн наукова література (передусім, наукові статті) у цифровому форматі, вільна від більшості копірайтів і ліцензійних застережень. Інтернет, з одного боку, та автор як власник копірайту, з іншого уможливають існування такої літератури. З огляду на те, що

у багатьох царинах наук наукові журнали не сплачують гонорари своїм авторам, автори досить активно погоджуються на відкритий доступ без втрати прибутків.

Відкритий доступ повною мірою сумісний із рецензуванням, що забезпечує контроль за якістю публікацій, тому всі провідні ініціативи відкритого доступу до науково-дослідницької літератури наполягають на їхній важливості. Над статтями працюють як автори, так і редактори журналів, а також рецензенти шляхом наукової експертизи текстів.

Видання текстів у відкритому доступі не безкоштовне, хоча й значно дешевше, ніж звичні друковані журнали. Вочевидь, сутність моделі не лише у пошуці шляхів безкоштовного видання дослідницької літератури, а у віднайденні ліпших способів сплати видатків, ніж стягування коштів із читачів із обмеженням їхнього доступу до текстів. Існують різні бізнес-моделі відкритого доступу в залежності від шляхів його забезпечення, в т.ч. і через пропозицію авторам сплатити свою публікацію.

Відкритий доступ забезпечується двома шляхами: **через журнали відкритого доступу та архіви (чи репозитарії) відкритого доступу.**

Архіви/репозитарії відкритого доступу створюються через депонування та самоархівування (Self-Archiving) вченими своїх статей, опублікованих в наукових рецензованих журналах, у відкритих електронних архівах (інституційних та/чи тематичних репозитаріях), сумісних зі стандартами Open Archives Initiative [10]. Такі архіви безкоштовно й безперешкодно пропонують свої ресурси широкому загалу: це можуть бути як нерецензовані недруковані матеріали (препринти), так і відрецензовані й друковані постпринти, а також дисертації, звіти та інша "сіра" література. Архіви можуть належати організаціям (університетам, лабораторіям тощо), або дисциплінам (фізика, економіка тощо). Автори мають право архівувати свої недруковані матеріали без будь-яких дозволів. А щодо постпринтів, то більшість журналів уже дозволяє авторам архівувати їхні надруковані статті. Якщо архіви підтримують протокол обміну метаданими Ініціати-

ви Відкритих Архівів (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting - OAI-PMH), то вони сумісні з іншими ресурсами, і користувачі можуть знайти матеріали таких архівів, навіть не знаючи про їхнє існування, розташування й зміст. Нині існує безкоштовне програмне забезпечення із відкритим кодом для створення й підтримки таких OAI-сумісних архівів, яке активно застосовується у світі, найбільш популярні тут E-print, Dspace.

У відпрацюванні цієї моделі слід зазначити важливість відомого проекту RoMEO - "The RoMEO Project (Rights METadata for Open archiving)" - Правильні метадані для Відкритого архівування), що був організований 2002-2003 рр. у Сполученому Королівстві [11].

Ініціатива набула досить широкого розповсюдження. 2006 р. в світі нараховується вже понад 771 відкритих архівів в 41 країні світу за даними Директорії репозитаріїв відкритого доступу [12], чи 739 OAI-сумісних репозитаріїв відкритого доступу у Реєстрі репозитаріїв відкритого доступу [13], із понад трьома мільйонами одиниць інформації, де окрім друкованих статей архівуються статті ще недруковані, бакалаврські, магістерські, докторські дисертації тощо. Такі наукові цифрові колекції дають змогу оперативно працювати з різним цифровим контентом, швидко підготувати онлайнві навчальні матеріали, електронні часописи й книжки. Серед лідерів у створенні інституційних репозитаріїв - Німеччина, Нідерланди, Австралія, Норвегія, де репозитарії є майже в усіх університетах. Середня кількість публікацій в репозитарії близько кількох сотень, хоча у Нідерландах приблизно 25% всієї наукової продукції знаходиться у репозитаріях, і ця кількість зростає.

За даними Грегга Шварца щодо *Astrophysical Journal*, 72% статей, які друкуються у відкритому Інтернет-доступі (переважно у фізичному архіві ArXiv), цитуються вдвічі більше від решти 28% статей, що друкуються тільки у режимі передплати часопису. Пітер Субер на підставі звіту найбільшого видавця наукових часописів Reed Elsevier порохував, що середня кількість "завантажень" статей у ScienceDirect за останній рік становить 28, тоді як у випадку часопису відкритого доступу BioMedCentral ця

кількість сягає 2500. Отже, статті, надруковані у режимі відкритого доступу, використовуються у 89 разів частіше у біомедичних дисциплінах та у 35 разів частіше у фізичних дисциплінах [14]. Останні дослідження свідчать, що 81% авторів готові архівувати свої дослідження у відкритому доступі. Серед інших переваг відкритих архівів - широкий і вимірювальний доступ читачів, легкість пошуку потрібних текстів, популяризація читачка аудиторія, інтеграція до глобальних наукових баз даних, зменшення наукової ізоляції та нові можливості для спільних наукових проектів.

Серед відомих нині проектів таких архівів, наприклад, Мережева цифрова бібліотека дисертацій (ETD) в університеті Гумбольда (Німеччина) [15], однак тут слід зазначити, що в Німеччині кожна докторська дисертація повинна бути обов'язково опублікована до захисту; інші проекти (California Digital Library, Boston College, Southampton University, MIT's Dspace та ін.). Серед відомих тематичних репозитаріїв - фізичний архів ArXiv (<http://arxiv.org>), Cogprints з когнітивних наук (<http://cogprints.ecs.soton.ac.uk>), CiteSeer з комп'ютерних наук (<http://citeseer.ist.psu.edu>), Архів з економіки RePEc (<http://repec.org>) та ін.

На конференції "Вегіп3" з проблем Відкритого Доступу (2005, Берлін, Німеччина) [16] ухвалено рекомендацію "вимагати від дослідників депонування своїх статей в репозитаріях відкритого доступу" та "заохочувати своїх дослідників до опублікування своїх статей в журналах відкритого доступу, та сприяти їм у цьому".

Журнали відкритого доступу - електронні журнали, які вільно і безкоштовно доступні користувачам. Вони так само здійснюють експертну оцінку текстів, але публікують затверджені матеріали у безперешкодному доступі. Видатки на такі журнали складаються з вартості рецензування, підготовки рукописів і простору на сервері. Журнали відкритого доступу сплачують свої видатки так само, як теле- і радіокомпанії - платить той, хто зацікавлений у поширенні інформації. Водночас доступ до неї безкоштовний для кожного за наявності належного обладнання. На практиці це означає, що журнали отримують субсидії від університетів чи на-

укових товариств. Або, що редакції журналів встановлюють внески за обробку затверджених до публікації статей для авторів чи спонсорів (роботодавця, організації, яка фінансує дослідження тощо). Обсяг таких внесків є досить гнучким. Вочевидь, за наявності субсидій публікації у журналах безкоштовні. Зменшення обсягів субсидій чи розмірів внесків досягається за рахунок прибутків від інших публікацій, реклами, платних оголошень, додаткових послуг. Існують організації та консорціуми, які надають знижки для таких внесків. Або якщо науково-освітня організація планує впродовж року публікувати тексти співробітників у журналі відкритого доступу, то внесок сплачує вона, а не автори. Таким чином, 2006 р. склалися, в основному, 2 бізнес-моделі таких журналів:

- Сплата за публікацію статті: сплачує персонально автор та/чи організація, де він працює (в т.ч. в межах гранту, наприклад), що покриває вартість рецензування, он-лайн-публікації тощо. Слід зазначити, що вартість публікації статті в провідних світових видавництвах журналів від \$500 до \$3000, наприклад у видавництві Springer, за статтю.

- Гібридна модель (Walker/Prosser): автору пропонується внести плату за публікацію статті, і тоді вона стає доступною для всіх, або не вносити сплату, і тоді стаття доступна лише для передплатників журналу.

З нещодавніх публікацій, наприклад, дізнаємося, що відоме видавництво Elsevier використовує гібридну модель відкритого доступу для 6 своїх фізичних журналів, і планує запровадити такі ж моделі для 30 інших журналів з інших дисциплін. Водночас, вони не застосовують термін *відкритий доступ*, вимагають досить високих плат від авторів, не гарантують архівування та тривалого збереження та залишають за собою авторські права. Гібридні моделі на розсуд автора змушують бібліотеки продовжувати передплату журналів, хоча, можливо, цей самий університет вже заплатив за публікацію своїх авторів у цих журналах. Такі ж моделі з ліпшою стратегією реалізації вже застосовують інші великі видавці: Springer, Oxford та Blackwell [17].

У будь-якому разі простір для творчих підходів до розвитку журналів відкритого доступу безмежний, а їхній потенціал - очевидний.

На I Конференції з наукової комунікації (Nordic Conference on Scholarly Communication), що відбулася в Лунді/Копенгагені в жовтні 2002 р., було оголошено про створення відповідного Довідника журналів відкритого доступу Університетом Лунд (Швеція). Ініціативу підтримав Інститут Відкритого Суспільства (Будапешт) та Асоціація SPARC [18]. У жовтні 2006 р. в Довіднику вже зареєстровано 2411 назв журналів, з них 708 назв з метаданими на рівні статей, що дозволяло постатейний пошук серед майже 120 тис. статей. Мова йде про фахові електронні наукові часописи відкритого доступу з різних галузей знань, безкоштовні для користувача, без будь-яких обмежень у доступі. Деякі агрегатори (EBSCO, Ulrichs, наприклад) інтегрували доступ до журналів відкритого доступу у свої пошукові системи.

Найбільш прихильно підхопили ідею створення Журналів Відкритого Доступу, зрозуміло, не комерційні видавництва, а наукові товариства. Наприклад, однією з перших відкрила 11 своїх журналів у вільному доступі Індійська Академія Наук, свої журнали у відкриті частково переводять також такі наукові товариства, як: Proceedings of the National Academies of Science (PNAS), Oxford University Press, Company of Biologists, American Physiological Society, Florida Entomological Society, Entomological Society of America, American Society of Limnology and Oceanography та ін. Але і комерційні видавництва вимушені експериментувати з новою моделлю наукової комунікації. Навіть найвідоміше світове наукове видавництво Elsevier вже кілька років поспіль пропонує низку своїх журналів у відкритому доступі.

Інститут Наукової Інформації США свідчить, що журнали відкритого доступу мають імпаکت-фактори не нижче передплатних журналів, наприклад, *New Journal of Physics* - 3-й імпаکت-фактор (IF) з усіх журналів Інституту фізики (IOP) США; *Arthritis Research & Therapy* - має IF = 5.03 (другий з 21 в галузі ревматології); *Breast Cancer Research* - IF =

2.93, нарівні зі своїм безпосереднім конкурентом *Breast Cancer Research & Treatment*, що заснований понад 20 років тому; *Critical Care* - IF = 1.91 (шостий з 16-ти журналів в галузі критичної медицини тощо).

Модель Відкритого Архіву видається найліпшою у справі організації вітчизняних наукових інформаційних ресурсів, зокрема публікацій вітчизняних університетських громад, які нині здебільшого розпорошені, не всі реферуються (до бази даних "Україніка наукова" потрапляє понад 500 назв наукових журналів та збірників наукових праць з 1300, зареєстрованих ВАК, наприклад), мізерні накладки тощо не забезпечують широкого розповсюдження наукової інформації в Україні, вже не кажучи про представлення результатів української науки в світі. За даними Інституту Наукової Інформації США (ISI/Thompson), наприклад, всі здобутки науки за 2005 р. в Україні представлені лише 1500 назвами статей (мова йде про академічні закордонні журнали з високим імпаکت-фактором) - середньостатистичний показник одного британського чи американського університету [19]. Тож, проекти Відкритого Доступу - і журналів, і архівів, можуть стати виходом у цій майже повній інформаційній блокаді.

І хоча на початок 2006 р. в Довіднику Відкритих Архівів не зареєстровано ще жодного інституційного репозитарію в Україні, а в Довіднику журналів Відкритого Доступу не більше 5 вітчизняних журналів, пілотні проекти виконуються, зокрема в Національному університеті "Києво-Могилянська академія", Українському Католицькому університеті у Львові. Вдалою вітчизняною моделлю тематичного репозитарію також можна вважати базу даних авторефератів дисертацій, що підтримує Національна бібліотека України ім.Вернадського НАН України, а також, певним чином, реферативну базу даних "Україніка наукова", яка в майбутньому за певних умов могла би перерости в повнотекстову - найбільший репозитарій наукової інформації України (подібно до Web of Science, наприклад).

У моделі Відкритого Доступу важливе місце мають посісти Бібліотеки, які здобувають нову видавничу функцію в епоху інформаційного суспільства, власне стають на чолі сучасної системи організації і публікації результатів досліджень для співробітників науково-освітніх організацій, студентів і дослідників, яка гарантує доступ, прозорість і швидкість. Для цього є передумови. Адже саме Бібліотеки створюють дистанційне середовище для студентів; популяризують якісні дослідження і навчальні курси в університетах; забезпечують для читачів доступ до літератури; зберігають результати досліджень і задовольняють інформаційні потреби читачів; забезпечують престиж науково-освітніх організацій; надають для широкої громадськості інформацію про сучасні дослідження й освіту. Бібліотеки також можуть забезпечити: оперативну роботу з цифровим змістом, швидке підготування онлайн-навчальних матеріалів, електронних часописів і книжок; широкий і виміркований доступ читачів; легкість пошуку потрібних текстів; потужну читацьку аудиторію; інтеграцію до глобальних наукових баз даних; зменшення наукової ізоляції; нові можливості для спільних наукових проектів тощо. Важливим тут є об'єднання зусиль різних бібліотек, передусім, університетських: "інтеграція ресурсів вузівських бібліотек створює базу для розгортання роботи з інформаційно-аналітичного забезпечення процесу реформування вищої освіти, поліпшує умови для організації самостійної роботи студентів. Розв'язання окресленого кола завдань дозволить створити реальну інформаційну базу для реформування вищої освіти та зближення її з вимогами Болонського процесу [20]". Отже, у справі організації Інституційних репозитаріїв та нової моделі наукової комунікації в цілому, важлива роль належить сучасним Бібліотекам.

Підсумовуючи, слід зазначити, що модель Відкритого Доступу до наукової інформації трансформує уявлення про розвиток наукової комунікації в цілому, забезпечуючи нові якісні можливості, що потрібно активно використовувати і академічній спільноті України.

Використана література

1. Okerson A. Towards a Vision of Inexpensive Scholarly Journal Publication // Libri: International Journal of Libraries & Information Services. - 2003, Vol. 53, Issue 3, pl86-193.
2. arXiv. - Mode of access: WWW.URL: [www. arXiv.org](http://www.arXiv.org). - Title from the screen.
3. Budapest Open Access Initiative. -Mode of access: WWW.URL: <http://www.soros.org/openaccess>-Title from the screen.
4. Там само.
5. Suber P. Open access overview // The Free Online Scholarship (FOS) Newsletter (2006). - Mode of access: WWW.URL: www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm - Title from the screen.
6. Scientific publications: free for all?: tenth report of Session 2003-04 / Great Britain. Parliament. House of Commons. Select Committee on Science and Technology. - . London : Stationery Office, 2004.
7. Declaration on access to research data from public funding (30 Jan., 2004) // OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development. - Mode of access: WWW.URL: http://snhs-plin.barry.edu/Research/OECD_annex_1_declaration_on_access_to_research_data.htm - Title from the screen.
8. Study on the Economic and Technical Evolution of the Scientific Publication Markets in Europe- Mode of access: WWW.URL:<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/414&format=HTML&ageO&language=EN&guiLanguage=en> - Title from the screen.
9. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні: По станову Верховної Ради України від 01.12.2005 № 3175-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 15. - С.604.
10. Open Archives Initiative OAI. - Mode of access: WWW.URL: www.openarchives.org - Title from the screen.
11. Project RoMEO - Mode of access: WWW.URL: <http://www.lboro.ac.uk/departments/ls/disresearch/romeo/index.html>. - Title from the screen.
12. The Directory of Open Access Repositories - OpenDOAR. - Mode of access: WWW.URL: <http://www.open-doar.org>. - Title from the screen.
13. Registry of Open Access Repositories (ROAR). - Mode of access: WWW.URL: <http://archives.eprints.org/>. - Title from the screen.
14. Кучма І. Право першої ночі? Відкритий доступ // Дзеркало тижня. - 2004. - № 11. - 20-26 березня. - С.16.
15. Мережева цифрова бібліотека дисертацій (ETD) в університеті Гумбольда (Німеччина) - див. <http://edoc.hu-berlin.de/>
16. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities - Mode of access: WWW.URL: <http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>. -Title from the screen.
17. Elsevier offers hybrid journals // SPARC Open Access Newsletter. - 2006. - Issue #98 - Mode of access: WWW.URL: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/06-02-06.htm>.-Title from the screen.
18. Directory of Open Access Journals (DOAJ) - Mode of access: WWW.URL: www.doaj.org - Title from the screen.
19. Schiermeier Q. Ukraine scientists grow impatient for change // Nature. - 2006. - Apr 20; Vol. 440 (7081). - pp. 132-133.
20. Слободяник М.С. Інформаційне забезпечення процесу реформування вищої освіти в Україні. - Бібліо текознавство. Документознавство. Інформологія. - 2004. -№ 2. - С.7.